

6. Хачатурян А. П. Пути повышения эффективности педагогического воздействия клубного работника на аудиторию : дисс... канд. пед. наук. – Л., 1977. – 215 с.

7. Шеремет М. Формування особистості засобами музики. / Шеремет М. – Суми : МКВВП “Мрія”, 1992. – 235 с.

УДК 371.3:371.1-057.874

Цьома С.П.

Сумський державний педагогічний університет

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються деякі аспекти формування мотивації до навчальної діяльності у молодших школярів загальноосвітньої школи.

В статье рассмотрены некоторые аспекты формирования мотивации к обучающей деятельности у младших школьников общеобразовательных школ.

At the article there are observed some aspects of the formation in the pupils from the elementary general schools the desire to study.

Постановка проблеми. Перспективи розвитку української освіти потребують чіткого усвідомлення, особливо вчителями початкової школи, пріоритетів і цінностей особистісного становлення учнів 1 – 4 класів. Е державній національній програмі “Освіта. Україна XXI століття” визначено основні складові освітньої парадигми: гуманізація, гуманітаризація, національна спрямованість освіти та провідні напрями формування особистості як компетентного, активного, відповідального громадянина своєї держави [2]. Одним із перспективних напрямів підвищення мотивації учнів початкових класів до навчальної діяльності є використання різних підходів до формування мотиваційної сфери, які потрібно застосовувати й одночасно вдало їх поєднувати.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема формування мотивації навчання завжди була актуальною у психолого-педагогічній літературі. Вперше слово “мотивація” застосував А. Шопенгауер у статті “Чотири принципи достатньої причини” (1900 – 1910). Потім цей термін міцно увійшов у психологічний ужиток для пояснення причин поведінки людини та тварини. У психологічній літературі все ще немає повного та однозначного визначення мотивації, яка останнім часом привертає увагу багатьох психологів та педагогів. Сьогодні мотивація як психічне явище трактується по-різному.

По-перше, як сукупність факторів, які підтримують і спрямовують, тобто зумовлюють поведінку (К. Мадлен); по-друге, як сукупність мотивів

(К. Платонов); по-третє, як спонукання, яке викликає активність організму та визначає її спрямованість. Крім того, мотивація розглядається як процес дії мотиву та як механізм, який визначає виникнення, напрямок та засоби здійснення конкретних форм діяльності (І.А. Джидар'ян), як процес психічної регуляції конкретних форм діяльності (М.Ш. Магомед-Емінов), як цілісна система процесів, які відповідають за спонукання і діяльність (В.К. Вільнопас) [3, 65]. І.В. Сусліна під мотивами вбачає психічні утворення, внутрішні духовні сили людини, що спонукають її до діяльності або поведінки; свідомий потяг особистості до самоосвіти, самостійного збільшення обсягу знань, використання додаткової літератури. Н.Г. Сидорчук визначає мотив як “досить складне утворення, яке вміщує різні види спонукань: потреби, прагнення, цілі, установки, ідеали. Поняття “мотив” означає спонукання до діяльності, пов’язане із задоволенням потреб суб’єкта, сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, які викликають активність суб’єкта і визначають її спрямованість” [5]. Кожне з визначень мотиву які даються у науковій літературі, ставлять на перше місце різні аспекти одного феномена – “мотиву”. Отже, аналіз різних визначень мотивації засвідчує, що поняття “мотивація” застосовується щодо специфічної активності людини, в основі якої лежать різноманітні мотиви, емоції та потреби, що мають для неї певне значення.

Мета статті – розглянути деякі аспекти формування мотивації до навчальної діяльності у молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Мотивація тісно пов’язана з почуттям задоволення, отриманого від самого процесу виконання дій. Для того щоб учень по-справжньому залучився до роботи, потрібно, щоб завдання, які ставляться перед ним у процесі навчальної діяльності, були не тільки зрозумілими, але й внутрішньо прийнятими ним, тобто щоб вони стали значущими для нього і знайшли, таким чином, відгук та опору в його переживаннях. Одним із важливих аспектів мотиваційної сфери є спрямованість активності на предмет, внутрішній психічний стан людини. У навчальній діяльності молодших школярів мотивом є їх спрямованість на окремі сторони навчального процесу, тобто їх спрямованість на оволодіння знаннями.

Ще одна сторона мотиваційної сфери навчальної діяльності – інтерес до навчання. Основною ознакою інтересу називають емоційну забарвленість. Розглядаючи мотиваційну сферу, А.К. Маркова виділяє стійку і ситуативну мотивацію, указує на важливість її сформованості, а також на наявність знань і

ціннісних орієнтацій у молодших школярів [4, 65]. Т.І. Левченко пропонує враховувати так звані внутрішні мотиви, які існують у самому навчальному процесі: залучення до одержання нових знань, ліквідація незнання, оволодіння певним обсягом інформації, новими вміннями і навичками та зовнішні мотиви, які знаходяться поза навчальною діяльністю, соціальна мотивація, тобто мотивація, яка пов'язана з перспективним розвитком особистості учня початкових класів, його успіхами, самоактуалізацією, самореалізацією, самоствердженням, суспільним схваленням. Якщо активність учня під час навчання спрямована на стосунки з іншими людьми, то йдеться, як правило, про різні соціальні мотиви. Отже, розрізняють дві великі групи мотивів:

1. пізнавальні, що пов'язані зі змістом навчальної діяльності та процесом її виконання;
2. соціальні, що пов'язані з різними соціальними взаємодіями школяра з іншими людьми.

Пізнавальні мотиви включають кілька підгруп:

1. Широкі пізнавальні мотиви, що полягають в орієнтації школярів на опанування нових знань. Вони розрізняються за рівнями, які визначаються глибиною інтересу до знань, серед яких може бути інтерес до нових цікавих фактів, явищ, суттєвих властивостей явищ, перших дедуктивних висновків або інтерес до закономірностей у навчальному матеріалі, теоретичних принципів та ін.

2. Навчально-пізнавальні мотиви, що полягають в орієнтації школярів на засвоєння способів одержання знань: інтерес до прийомів самостійного набуття знань, способів саморегуляції навчальної роботи, раціональної організації своєї праці.

3. Мотиви самоосвіти, що полягають у спрямованості школярів на самостійне вдосконалення способів одержання знань [6, 46].

Усі ці пізнавальні мотиви забезпечують подолання труднощів школярів у навчальній роботі, викликають пізнавальну активність тощо.

Соціальні мотиви також поділяються на підгрупи:

1. Широкі соціальні мотиви, що полягають у прагненні одержувати знання, у щодо цього великого значення набувають мотиви усвідомлення соціальної необхідності.

2. Вузькі соціальні мотиви, що полягають у прагненні зайняти певну позицію, місце у відносинах з оточуючими, одержати їх схвалення, заслужити в них авторитет. Ці мотиви пов'язані з потребою школяра у спілкуванні, у прагненні

одержати задоволення від процесу спілкування та налагодити відносини з іншими людьми, а також у різноманітних спробах самоствердження – бажанні посісти місце лідера, впливати на інших учнів тощо.

3. Мотиви соціальної співпраці, що полягають у тому, що учень не тільки хоче спілкуватися і взаємодіяти з іншими людьми, але й прагне усвідомлювати, аналізувати способи та форми своєї співпраці і відносин з учителем й однокласниками. Є важливою основою самовиховання, самовдосконалення особистості.

Далі проаналізуємо вікові особливості вміння навчатися, навчальної діяльності та мотивації.

Молодший шкільний вік характеризується входженням дитини в навчальну діяльність, оволодінням її видами.

Навчальне завдання проходить через етапи сприйняття готових завдань учителя шляхом їх осмислення до самостійної постановки окремих завдань.

Навчальні виконавські дії формуються як оволодіння окремими операціями усередині дії, причому у цьому віці дитина спирається на моделювання і проказування. Моделювання має характер використання спочатку нескладних графічних, потім буквених і знакових засобів. Необхідно враховувати, що молодшому школяреві доступне не тільки розрізнення способу і результату виконання завдання, але й перехід до пошуку кількох способів виконання, а також їх застосування у знайомих і незначною мірою змінених ситуаціях.

Контрольно-оцінювальні дії здійснюються у формі підсумкового контролю за результатами виконаної роботи. Але у процесі роботи починається становлення дії контролю за способом виконання, що є основою формування уваги, коригування роботи під час її виконання. Низка виконавських і контрольно-оцінювальних навчальних дій у цьому віці за правильного формування може перетворитись на вміння і навички, виконуватися ніби то “автоматично”.

Мотивація навчання розвивається в кількох напрямках. Широкі пізнавальні мотиви можуть уже до середини цього віку перетворитися на навчально-пізнавальні мотиви (інтерес до способів здобуття знань); мотиви самоосвіти подані інтересом до додаткових джерел знання, епізодичним читанням додаткової літератури. Широкі соціальні мотиви розвиваються від загального розуміння соціальної значущості навчання до більш глибокого усвідомлення

причин необхідності навчатися. Позиційні соціальні мотиви подані бажанням дитини одержати головним чином схвалення вчителя. Мотиви співпраці наявні в молодших школярів поки що в найбільш загальному прояві [1, 45].

Тільки після виникнення мотивації до результатів навчальної діяльності формується ще один вид мотивації – мотивація до змісту навчальної діяльності. Центром уваги молодших школярів стає навчання як суспільно значуща діяльність, і саме в цьому розкриваються провідні мотиви їх поведінки в навчанні. Протягом навчання в молодших класах (зокрема 2 клас) у мотивації дітей відбуваються певні зміни. Ці зміни спостерігаються у відповідях учнів на запитання: “Для чого ти вчишся у школі?”.

Діти 1 – 2 класів (приблизно 65 – 70%), як правило наводять один – два аргументи (переважно це вказівки або настанови дорослих): “Тато з мамою веліли”, “Усі діти ходять до школи”, “Щоб навчитися читати і писати”, “За хороші оцінки мене хвалять” та ін.

Для учнів 3 – 4 класів характерні такі відповіді: “Я вчуся, щоб стати..., як мій батько”, “Я вчуся у школі, щоб бути грамотним. Я дізнаюся багато цікавого про життя людей, природу, космос”, “Я люблю уроки математики, а осьчити правила з граматики – ні”. Подібні відповіді свідчать, про те що в учнів починає виникати певна система мотивів (мотивація).

Варто зазначити, що у цьому віці школяр учиться розуміти та приймати цілі, запропоновані вчителем, утримувати їх протягом тривалого часу. Учень також виконує дії за інструкцією. Якщо правильно організувати навчальну діяльність учня, то можна закласти в нього вміння самостійної постановки мети. Починає формуватись вміння зіставляти мету зі своїми можливостями.

З огляду на вищевикладене, можна відзначити, що учень на уроці повинен бути настроєний на ефективний процес пізнання, мати особисту зацікавленість, розуміти, що й навіщо він виконуватиме. Без виникнення цих мотивів навчання, без мотивації навчальної діяльності пізнання не може дати позитивний результат. Для досягнення необхідного результату можна використовувати різноманітні прийоми створення мотивації до навчальної діяльності:

1. Бесіди.
2. Створення проблемної ситуації.
3. Опрацювання тексту періодичних видань.
4. Використання технології “Незакінчене речення”.
5. Виготовлення саморобних наочних посібників.

6. Використання творчих завдань.
7. Використання технології “Мозкова атака”.
8. Використання на уроках художньої та науково-популярної літератури.
9. Створення ситуації успіху.
10. Діяльнісний підхід.
  - ✓ діяльність під керівництвом учителя;
  - ✓ самостійну навчальну діяльність;
  - ✓ самоосвітню діяльність учня.
11. З допомогою прогностичних умінь.
12. У процесі пізнавальних ігор та ігрових ситуацій.
13. З допомогою прийомів роботи з текстом [1, 62].

Можна відзначити й особливе значення дій контролю та оцінки для формування мотивації до навчальної діяльності молодших школярів. У цей період діти повноцінно оволодівають діями контролю та оцінки і подальше формування навчальної діяльності відбуватиметься без особливих зусиль.

Отже, дослідження особливостей мотивації учіння молодших школярів дало змогу А.К. Марковій зробити висновок про те, що їх мотивація має як позитивні, так і негативні сторони. Позитивними характеристиками вважають:

- ✓ загальне позитивне ставлення дітей цього віку до школи;
- ✓ широта інтересів (цікавить багато явищ життя);
- ✓ допитливість, що є виявом розумової активності.

Негативні сторони мотивації:

- ✓ недостатня дієвість мотивів, довго не підтримують навчальну діяльність;
- ✓ нестійкість – мотиви швидко задовольняються і без підтримки вчителя можуть згаснути і більше не відновитись;
- ✓ мала усвідомленість, що виявляється у невмінні школярами назвати, що і чому подобається у цьому предметі;
- ✓ слабка узагальненість, тобто об’єднують лише зовнішні ознаки;
- ✓ орієнтація учнів на результат, а не на способи навчальної діяльності.

Усі ці особливості зумовлюють поверховий, у деяких випадках недостатній інтерес до навчання, його іноді називають формальним і безтурботним ставленням до школи [4, 38]. Класифікація найчастіших психологічних причин низької мотивації до навчання, їх ознаки та способи подолання подано в табл. 1.

Причини низької мотивації молодших школярів

<i>Причина</i>	<i>Ознаки</i>	<i>Способи подолання</i>
Погане здоров'я	Швидко стомлюється до кінця уроку або після перших уроків. Часто пропускає заняття	Консультації лікарів, несуворий режим дня
Не враховуються індивідуальні особливості нервової системи учня	Учень не встигає виконати завдання у запропонований час, болісно реагує на невдачі тощо	Допомогти дитині вивчити свої особливості і навчити її враховувати їх у процесі діяльності. Учитель має дотримуватися визначених правил у роботі з такими дітьми (наприклад, не ставити їх у ситуацію миттєвої відповіді)
Відсутність мотивації до досягнення успіху	Низька самооцінка, нерішучість, відсутність ініціативи, виявлення невпевності у своїх силах	Підвищити самооцінку дитини, сприяти формуванню мотивації
Несформованість прийомів навчальної діяльності	Не володіє способами навчальної роботи (наприклад, не вміє працювати з підручником, не контролює роботу тощо)	Навчити основних прийомів навчальної діяльності
Недоліки в розвитку пізнавальних процесів	Не може зосередитися, погана пам'ять, зазнає труднощів під час розв'язання задач тощо	Використання коригувальних вправ на розвиток пізнавальних процесів

Висновки. Отже, розглянувши деякі аспекти формування мотивації молодших школярів до навчальної діяльності, можна виокремити п'ять типів ставлення учнів до навчання.

I. Негативне:

- ✓ вузькість мотивів;
- ✓ пізнавальні мотиви вичерпуються інтересом до результату;
- ✓ не сформовані вміння ставити цілі, долати труднощі;
- ✓ відсутнє вміння виконувати дію за розгорнутою інструкцією дорослого;
- ✓ відсутня орієнтація на пошук різних способів дії.

II. Байдуже або нейтральне.

III. Позитивне аморфне:

- ✓ спостерігаються нестійкі переживання новизни, допитливості, спонтанного інтересу;
- ✓ виникнення перших переваг одних навчальних предметів над іншими;

- ✓ широкі соціальні мотиви обов'язку;
- ✓ розуміння і первинне осмислення цілей, визначених учителем.

IV. Позитивне пізнавальне, усвідомлене:

- ✓ постановка нових цілей;
- ✓ поява нових мотивів;
- ✓ осмислення співвідношення своїх мотивів і цілей;
- ✓ виникнення самостійно визначених цілей, а також виконання дій з

власної ініціативи.

V. Позитивне відповідальне, особистісне:

- ✓ стійкість і неповторність мотиваційної сфери;
- ✓ уміння ставити перспективні, нестандартні цілі та їх реалізовувати;
- ✓ уміння долати перешкоди задля досягнення мети.

У подальшому доцільно розробити методичні рекомендації для формування мотивації до навчальної діяльності в учнів 1 – 4 класів сучасної загальноосвітньої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Автомонов П. П. Оптимальна технологія навчання : методичний посібник. / П.П. Автомонов, О.О. Автономова. – К., 1996. – 71 с.
2. Державна національна програма "Освіта. Україна XXI століття". – К., 1994. – С. 13 – 15.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / [за ред Л. М. Проколієнко] / Костюк Г.С. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
4. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте : пособие для учителя / Маркова А.К. – М. : Просвещение, 1983. – 96 с.
5. Онучак Л. В. Педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей. : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.13.00.04. / Л. В. Онучак – К., 2002.
6. Сучасні педагогічні технології : навчальний посібник / Нісімчук А., Падалка О., Шпак О. – К. : Просвіта, 2000. – 148 с.